

SLAVERNIJ 1700-1800

mensenhandel en gedwongen arbeid

Figuur 1: Slaven werden streng gestraft

Bron: *Nieuwsbrief Anno*, juli 2009.

Tijd van Pruiken en Revoluties

De les *Slavernij 1700-1800* is een onderdeel van het canonvenster *Slavernij. Slaven in Amerika ca. 1637-1863*. Deze les is de tweede in een serie lessen over Suriname en de Nederlandse Antillen. De eerste les gaat over de 17de eeuw *De Republiek verkent West-Indië*, de derde over de 19de eeuw *Afschaffing van de slavernij* en de vierde les over de dekolonisatie in de 20ste eeuw *Suriname en de Nederlandse Antillen na 1945*.

De les *Slavernij* gaat over de handel in slaven en het werk van de slaven op de plantages met aandacht voor:

- de rol van de WIC in de driehoekshandel (speciaal de handel tussen Afrika en Amerika)
- de opvattingen over slavernij in die tijd en de morele aspecten ervan.

Deze les sluit aan op het kenmerkend aspect van de *Tijd van Pruiken en Revoluties: slavenarbeid op plantages*. De opkomst van het abolitionisme (de overtuiging dat de slavernij zou moeten worden afgeschaft) komt aan de orde in de les *Afschaffing van de slavernij*.

Doelstellingen van les

- de leerlingen kunnen aangeven waar de slaven vandaan kwamen en hoe de slavenhandel in elkaar zat
- de leerlingen kunnen de rol van de Nederlanders - de WIC - in de slavenhandel beschrijven (Elmina, Curaçao)
- de leerlingen kunnen verwoorden hoe de slaven vanuit Afrika getransporteerd werden naar Amerika en hoe ze verkocht werden
- de leerlingen kunnen beschrijven waarvoor de slaven naar Amerika gehaald werden.
- de leerlingen kunnen onder woorden brengen wat zij vinden van slavernij.

Nevendoelstellingen

- de leerlingen oefenen zich in het luisteren naar verhalen en het halen van informatie uit een mondeling verhaal
- de leerlingen oefenen zich in het bekijken van clips en het halen van informatie uit een videoclip.

Beginsituatie van de les

N.B. Aan deze les gaat de les *De Republiek verkent West-Indië* vooraf. Dat betekent dat de leerlingen al bekend (moeten) zijn met :

- het begrip 'de Republiek'
- 1648 - het einde van de strijd met Spanje
- de doelen van de WIC, voor 1648 en erna
- de bezittingen van de WIC omstreeks 1700 in het Caribische gebied
- de ligging van de Nederlandse Antillen en Suriname op de wereldkaart

Daarnaast kunnen de leerlingen al:

- de *Tijd van Pruiken en Revoluties* op de tijdbalk plaatsen;
- werken met de wereldkaart.

Lesopzet

1 Leskern

Verhaal over slavenhandel en slavernij

2 Nagesprek over het verhaal

Reacties van leerlingen op het verhaal, plaatsing in de tijd, plaatsing in de ruimte en bespreking van de belangrijkste aspecten rondom slavenhandel en slavernij.

3 Verwerking

Bekijken van een clip en vervolgens een analyse maken van de inhoud.

Lesopzet

1 Leskern

Verhaal over slavenhandel en slavernij

In enkele zinnen wordt aangegeven dat de les gaat over slavenhandel en slavernij. Rondom het begrip slavernij wordt een woordspin gemaakt van associaties die dit begrip oproept bij de leerlingen. De woordspin komt op het bord en de leerlingen zetten deze op een blaadje.

Het verhaal wordt verteld, zonder verdere hulpmiddelen.

De les gaat over slavenhandel en slavernij. Waar denken jullie aan bij het woord slavernij? Daar maken we een woordspin van. Vervolgens onderstaand verhaal:

DE VERRE REIS VAN NKAMBO

Een verhaal over slavenhandel en slavernij

Het is het jaar 1700, of is het nou 1701? Nkambo is samen met andere jongens van zijn dorp met de geiten erop uit getrokken. Vanaf een heuveltje houdt hij de grazende geiten in de gaten. Binnenkort wordt hij al dertien jaar. Hij hoopt dat hij dan snel het werk zal mogen doen van de volwassen mannen. Al dromend laat hij zijn blik over de kudde gaan. Tot zijn schrik telt hij één geit te weinig. Waar zou die gebleven zijn? Hij gaat meteen op zoek. De geit zal wel ergens tussen de struiken zitten. Al zoekend dwaalt Nkambo steeds verder van de kudde af. Ergens in de bosjes hoort hij geritsel. Voorzichtig loopt hij die kant op. Plotseling wordt Nkambo van achteren vastgegrepen. Meteen ziet hij geen hand voor ogen meer, want er wordt een zak over zijn hoofd gedaan. Vreemde handen dwingen hem in een bepaalde richting te lopen.

Na een tijdje wordt de zak weggehaald. Om zich heen ziet Nkambo een heleboel onbekende mannen, vrouwen en kinderen. Nkambo en de anderen worden met stokken en touwen aan elkaar vastgemaakt. Dagenlang moeten ze lopen in de brandende zon. Nkambo sloft voort. Hij kan niet in zijn eigen tempo lopen en hij kan ook niet stoppen. Voortdurend vraagt hij zich af wat er met hem gebeurd is. Waar gaat hij heen? Zal hij zijn ouders en zijn dorp ooit weerzien?

Ineens merkt hij dat de mensen die voor hem lopen opgewonden zijn. Als hij opkijkt ziet hij in de verte waarom. Het land voor hem is veranderd in een glinsterend oppervlak. Sommigen noemen het de zee. Dat woord heeft Nkambo wel eens gehoord, maar hij heeft zo'n watervlakte nog nooit gezien. Vlak bij die zee staat een groot stenen gebouw, het fort Elmina, waarin ze allemaal opgesloten worden. Er lopen blanke mannen rond, die een taal spreken, die voor Nkambo helemaal niet te begrijpen is. Eén voor één moeten ze naar buiten komen. Op hun rug worden de letters W. I. C. gebrandmerkt.

Na een paar dagen mogen Nkambo en de rest naar buiten. In kleine bootjes worden ze naar een groot schip geroeid. Als Nkambo had kunnen lezen, had hij op een vlag van het schip de letters WIC kunnen ontcijferen. Vanuit de roeiboot moeten ze aan boord van het schip klimmen. Daar worden ze meteen naar het ruim gebracht. Nkambo moet op een plank gaan liggen. Zijn benen worden daarop vastgemaakt, zodat hij geen kant meer uit kan. Het ruim van het schip ligt helemaal vol: mannetje aan mannetje.

Dan voelt Nkambo dat het schip gaat varen. Waar gaan ze heen? Elke dag krijgen ze een beetje water en wat te eten. In kleine groepjes worden ze los gemaakt en mogen ze even naar het dek om frisse lucht te happen. Maar de meeste tijd liggen ze vastgebonden op de planken in het ruim. Ze zijn al een tijd aan het varen als niemand

meer naar het dek mag. Alle luiken worden dichtgemaakt. Het schip slingert enorm heen en weer. Het stormt. In het ruim stinkt het vreselijk. Na een aantal dagen gaat de storm weer liggen. Nkambo heeft totaal geen idee meer van tijd: hoeveel dagen zijn ze nu al aan het varen? Het water, dat ze krijgen, wordt steeds viezer. En ze krijgen ook steeds minder te eten. In het ruim worden heel wat mensen ziek. Zo nu en dan wordt iemand weggehaald, die dood is. Nkambo heeft al eens aan het dek gezien wat er met die doden gebeurt: ze worden overboord gegooid.

Nkambo merkt dat het schip vaart mindert. Als het schip stil ligt moet Nkambo met alle anderen uit het ruim, het schip af en de kade op. Voor hem ziet hij een groot stenen gebouw met een hoge muur. Overal op de kade lopen blanken mensen met zo nu en dan een neger ertussen. Nkambo begrijpt nu dat hij heel ver van huis is. Opnieuw wordt hij met de anderen in een donkere ruimte opgesloten. Daar krijgen ze voor het eerst weer goed te eten en te drinken. Een neger, die hen het eten en drinken brengt, vertelt dat ze in Willemstad bij het fort Amsterdam op Curaçao zijn.

Op een dag worden ze in groepjes naar buiten gebracht en daar moeten ze zich in een rij opstellen. Nkambo staat op een slavenmarkt en wie dat wil kan hem kopen. Blanke mannen lopen om hem heen. Ze voelen aan zijn spieren en ze willen voortdurend in zijn mond kijken. Eén van die heren blijft maar om hem heen lopen. Die geeft hem uiteindelijk een teken dat hij mee moet komen. Nkambo heeft een meester gekregen. Hij is verkocht als slaaf, maar hij heeft geen idee wat hem te wachten staat.

Hij wordt naar een schip gebracht en moet weer een ruim in. Daar wordt hij opnieuw samen met andere gekochte slaven vastgemaakt op de planken in het ruim. Als ze na enige tijd weer aan land gaan worden ze opnieuw allemaal gebrandmerkt. Ze krijgen nu een teken van hun meester, zodat iedereen meteen kan zien wie hun meester is. Iedereen krijgt ook een nieuwe naam. Nkambo heet voortaan Petrus. Ze worden naar een grote loods gebracht en dat zal voortaan Petrus' huis zijn.

De volgende dag leert Petrus het werk op de velden, waar suikerriet verbouwd wordt, kennen. Opzichters houden in de gaten of iedereen wel goed werkt. Als Petrus even niet meer weet wat hij moet doen, staat er direct zo'n opzichter naast hem en krijgt hij drie klappen met een zweep. Hij krimpt ineen van de pijn. Door de verwondingen aan zijn rug kan hij er een aantal nachten niet op liggen van de pijn.

Als hij op een keer met de andere veldslaven van het werk terugkeert naar de loods moeten ze blijven staan bij een houten stellage. Daar staat de meester met enkele opzichters rond een geboeide slaaf. Hij herkent de geboeide slaaf. Het is Pieter, die de vorige nacht gevlucht was van de plantage. Voor straf wordt hij nu opgehangen aan de galg. En alle andere slaven moeten daarbij staan kijken, zodat duidelijk is wat er met hen zou gebeuren als zij ook zouden proberen weg te lopen.

Jaar in, jaar uit werkt Petrus op de plantage. Hij is de tel van het aantal suikerrietoogsten al lang kwijt. Hij droomt nog wel eens van zijn dorp in Afrika, van zijn ouders, zijn zusje, de geiten ... Zachtjes zingt hij de liedjes, die hij vroeger thuis geleerd heeft. Inmiddels is het hem wel duidelijk geworden dat hij zijn familie en zijn dorp nooit weer zal zien. Hij is eigendom van een meester en die meester zou hem vast en zeker niet naar huis laten gaan. En vluchten ... ? Nee, dat toch maar niet.

2 Nagesprek over het verhaal

Reacties van de leerlingen, plaatsing in de tijd, plaatsing in de ruimte en bespreking van de belangrijkste aspecten rondom slavenhandel en slavernij.

2.1 Reacties van de leerlingen op het verhaal

O.m. aan de orde

- Reacties op het verhaal met nadruk op: hoe dachten de blanke mensen destijds over negers?

Leerlingen worden uitgenodigd om hun woordspinblaadje te bekijken? (individueel, of in groepjes, met nabespreking)

- Welke onderdelen van onze woordspin komen voor in het verhaal?
- Wat zouden we aan de woordspin willen toevoegen na dit verhaal?

2.2 Plaatsing in de tijd op de klassikale tijdbalk

- In welk tijdvak? *Tijd van Pruiken en Revoluties*

2.3 Plaatsing in de ruimte

Wereldkaart voor de klas, wereldkaart op digibord, Hebri-atlas, Junior Bosatlas (56-57), Bosatlas van de geschiedenis canon (26)

- De driehoekshandel: van de Republiek naar Afrika (Elmina), van Afrika naar Curaçao en van Curaçao naar Suriname en vervolgens weer naar de Republiek.

2.4 Belangrijkste aspecten rondom slavenhandel en slavernij

- Slavenhandelaren in Afrika (afbeelding op entoen.nu) (digibord)
- Fort Elmina (afbeelding op entoen.nu) (digibord)
- WIC: van kaapvaart naar koopvaart (slaven)
- Brandmerken
- Slaventransport (afbeelding op entoen.nu) (digibord)
- Slavenmarkt
- Werk op plantages
- Weglopen: straffen, maar het lukt ook wel: Marrons

Verwerking

De verwerking bestaat uit het twee keer bekijken van een videoclip over slavernij. De eerste keer alleen maar kijken. De tweede keer met de opdracht om het verhaal van Nkambo te verbinden aan de inhoud van de clip. Deze verwerking is mede bedoeld als een oefening in het verzamelen van informatie uit videoclips.

De videoclip *Slavernij*

de eerste schooltv-beeldbankclip op de website [entoen.nu/voor leerlingen/groep 7 en 8](http://entoen.nu/voor/leerlingen/groep/7-en-8), duur 2.12 min.

wordt getoond op het digibord. De eerste keer alleen maar kijken.

De tweede keer met de volgende opdracht (individueel):

Schrijf op wat je uit het verhaal van Nkambo terugvindt in dit filmpje

Nabespreking.

Handleiding voor de leerkracht

SLAVERNIJ: Mensenhandel en gedwongen arbeid

Materialen, voorzien van (*), worden specifiek aanbevolen.

1 Jeugdliteratuur

1.1. Informatief

- **Daniëls, W. e.a., *Het Grote Geschiedenisboek*.** Groningen: Scala leuker leren, 2005: blz. 98 (slechts één alinea, met een foutief oprichtingsjaar voor de WIC: 1622 i.p.v. 1621) en blz. 120 (ook één alinea, met het goede oprichtingsjaar)
- ***De Canon van Nederland. de vijftig vensters voor kinderen. Van Pluk tot Willem van Oranje.*** Amsterdam: Amsterdam University Press, 2009, blz. 60-62 en 141 (*).
- **Es, G. van, *Verhalen van Nederland*.** Rotterdam/Houten: NRC Handelsblad/Het Spectrum, 2008, blz. 62-63 (Hoofdstuk 4 *Grensland*).

1.2 Verhalend

- **Alfonso, B., *Medicijnmeester*.** Rotterdam: Lemniscaat, 2006.
Deel 1 van het boek gaat over de 17de eeuw, over de jongen Sundiata, die vanuit Afrika naar Amerika gaat als slaaf (13+).
- **Beecher-Stowe, H., *De hut van oom Tom*.** Talloze drukken, waaronder: Houten: Unieboek 1995.
Klassiek verhaal uit 1851-1852 over slavernij in Noord-Amerika (12+).
- **Diekmann, M., *Marijn bij de Lorredraaiers. Een gevaarlijke liefde in de slaventijd*.** 's-Gravenhage: Leopold, 1955 (vele herdrukken) (*)
Lorredraaiers zijn schippers, die varen in het gebied van de WIC zonder dat ze deel uitmaken van die Compagnie. Het boek speelt in de tweede helft van de 17de eeuw, grotendeels op Curaçao. Marijn, die chirurgijn wil worden, heeft zijn eigen ideeën over blank en bruin, afwijkend van de opvattingen die toen gangbaar waren in de samenleving. Een spannend boek voor 12+.
- **Diekmann, M., *Geen mens is van de ander*.** Den Haag: Brussel: Van Goor, z.j. Later verschenen als ***Mens te koop***. Den Haag: Leopold, 1977.
Het boek speelt omstreeks 1720 op Curaçao. Joachim en Wendela worden na aankomst op het eiland geconfronteerd met de slavernij (10+).
- **Pool, J., *Sisa*.** Rotterdam: Lemniscaat, 2002 (*)
Het boek speelt in Suriname in 1712 als Fransen Suriname binnenvallen en plantages overvallen om te plunderen. Plantersdochter Map wordt gered door slaaf Kwasi, die haar naar de Marrons brengt. Zij krijgt zo haar gedachten over slavernij (12+)
- **Ruggenberg, R., *Slavenhaler*.** Amsterdam: Querido, 2007.

Dit boek speelt zich vooral in Afrika af, waar Tyn op zoek gaat naar zijn halfzus Obaa, door zijn vader verwekt bij een slavin. Tijd van handeling vanaf 1637 (12+).

- **Verroen, D., *Slaaf Kindje Slaaf*.** Rotterdam: Uitgeverij Ger Guijs, 2006 (*)
Verhaal over meisje Maria dat voor haar twaalfde verjaardag een slaafje krijgt. Boeiende inkijk in hoe er gedacht werd over slaven door de slavenhouders (10+).

2 Canoninformatie

2.1 website

www.entoen.nu/po/slavernij (*)

Op voor leerlingen/ groep 7 en 8: foto's, de canonclip voor groep7-8 en videoclips van SchoolTV Beeldbank.

2.2 Canonboeken

In volgorde van verschijnen:

- **Toorn-Schutte, J. van der (2007), *Retour NL. De canon van de Nederlandse geschiedenis in vijftig verhalen*.** Amsterdam: Boom, blz. 70-71.
- **Hellinga, G.G. (2007, tweede druk), *Geschiedenis van Nederland. De canon van ons vaderlands verleden*.** Zutphen: Walburg Pers, blz. 94-98 (*).
- **Koops, Th., J.W. Bultje en H. Frijters (2008), *De canon. Wat elke Nederlander moet weten*.** Antwerpen / Apeldoorn: Garant, blz. 129-133.
- **Horst, H. van der (2008), *Een bijzonder land. Het grote verhaal van de vaderlandse geschiedenis*.** Amsterdam: Bert Bakker, blz. 278-291 (*).

2.3 Kaarten

- **Boedhoe, F.L. E. e.a., *Suriname wereldwijd. Wereldatlas voor Suriname, de Nederlandse Antillen, Aruba en het Caribische gebied (2007)*.** Hebri (*).
- ***De Junior Bosatlas (2004)*,** Groningen: Wolters-Noordhoff
 - kaart 56-57 de aarde
 - kaart 75 Midden-Amerika (Caribische gebied)
 - kaart 78 De Nederlandse Antillen en Aruba
 - kaart 79 Suriname.
- ***De Bosatlas van de geschiedenis canon (2008)*.** Groningen: Noordhoff uitgevers, blz. 26.

O.m. een kaart van de driehoekshandel, van de herkomst van de Afrikaanse slaven en van de groei van de slavenhandel.

3 Over slavenhandel en slavernij

Brood, P. en K. Delen, *Het Vaderlandse Geschiedenisboek*. Zwolle - Den Haag: Waanders - Nationaal Archief, 2003, blz. 110, 116, 143,150 en 177(*).

- Bij het jaar 1621: Oprichting van de West-Indische Compagnie
- Bij het jaar 1634: WIC maakt Curaçao tot centrum van de slavenhandel
- Bij het jaar 1667: Verovering van Suriname
- Bij het jaar 1683 Sociëteit van Suriname wordt opgericht
- Bij het jaar 1791 Ontbinding van de WIC

Dalhuizen, L. e.a. (red.), *Geschiedenis van de Antillen*. Zutphen: Walburg Pers, 1997, hoofdstuk IV (*).

Dalhuizen, L. e.a. (red.), *Geschiedenis van Suriname*. Zutphen: Walburg Pers, 2007, hoofdstuk 3, 4 en 5 (*).

Emmer, P.C., *De Nederlandse slavenhandel 1500-1850*. Amsterdam/Antwerpen: De Arbeiderspers, 2003 (2) (*).

Everett, S., *Slavernij door de eeuwen heen*. Zutphen: De Walburg Pers, 1980 (*).

Helman, A., *Avonturen aan de Wilde Kust. De geschiedenis van Suriname met zijn buurlanden*. Alphen aan den Rijn: A.W. Sijthoff,1982, blz. 104-140. (*).

Heijer, H.J. de, *De geschiedenis van de WIC*. Zutphen, 1994 en 2002.

Monaghan, T., *De slavenhandel*. Etten-Leur: Corona, 2005, serie *Oorzaak & Gevolg*.

4 Context van het verhaal over de les Slavernij

- **Kooij, C.G. van der, *Verleden, heden, toekomst. Bronnenboek Groningen*:** Wolters-Noordhoff ,2004. Hoofdstuk 8: *Pruiken en Revoluties* (*).
 - **Kooij, C.G. van der en M. de Groot-Reuvekamp, *Geschiedenis & Samenleving*.** Groningen: Noordhoff, 2009, Hoofdstuk 8: *Tijd van Pruiken en Revoluties* (*)
 - **Wilschut, A., *De tijd van pruiken en revoluties*.** Zwolle: Waanders, 2008, deel 7 *Kleine geschiedenis van Nederland.*, Sociaal-economische ontwikkelingen, blz. 33-36 (*).
-

5 Slavernij in geschiedensmethoden

Slavenhandel en slavernij komt in vrijwel alle methoden voor, variërend in uitgebreidheid.

Brandaan : groep 6, thema 2

Bij de tijd : groep 8, blok 5

De Trek : groep 8 *De Republiek* (lesboek en encyclopedie)

Speurtocht : groep 7, hoofdstuk 4, paragraaf 6

Tijdstip : groep 7, les 17

Wijzer door de tijd : groep 7, hoofdstuk 5

Zee van tijd : groep 8, thema 4.

7 Lespakket

Een lespakket over de Slavernijgeschiedenis is samengesteld door het Wereldmuseum in Rotterdam. Info: www.wereldmuseum.nl.

8 Websites

De volgende websites geven informatie over *Slavernij*:

- <http://geschiedenis.vpro.nl/dossiers>: Dossier Antillen en Suriname o.m. programma *Spoor terug* over de WIC
 - www.stichtingkleurrijklere.nl.
 - www.geheugenvannederland.nl. o.m. afbeeldingen over slavernij en *Suriname in kaart gebracht*.
 - www.ninsee.nl (informatie over slavernij en over beschikbare educatieve materialen)
 - www.slavernij.eloweb.nl: *Slavernij in Suriname en op Curaçao*.
 - www.kit.nl (o.m. materialen over slavernij)
 - www.tropenmuseum.nl
 - www.zeeuwsslavernijverleden.nl
-

9 Enige sporen van *Slavernij*

Amsterdam:

- Slavenmonument in het Oosterpark
- Nationaal Instituut Nederlands Slavernij Verleden (Ninsee) Linnaeusstraat 35F (www.ninsee.nl) met permanente tentoonstelling *Doorbeek de stilte* en tijdelijke tentoonstelling (tot maart 2010) *Kind aan de ketting*. Ook aanwezig een wandelroute langs het slavernijverleden van Amsterdam.

- Tropenmuseum - Amsterdam - met informatie over slavernij en tijdelijke tentoonstelling *Kunst van het overleven, de Marroncultuur in Suriname* (tot 09-05-2010).

Middelburg:

- Speurtocht Middelburgs slavernijverleden (verkrijgbaar bij het Zeeuws Archief).

Zie ook:

Koolstra, C. en M. Hell, *Beleef toen en nu. De leukste plekken in Nederland die geschiedenis schreven*. Breda: mo'media, 2008, blz. 100-103.

Willemstad - Curaçao

- Museum Kurá Hulanda
Hier een afdeling over slavernij onder de titel Zwarte Holocaust: tekeningen over het leven van slaven (ook in Suriname), martelwerktuigen en een nagebouwd benedendek van een schip. Ook is er een afdeling gewijd aan de Afrikaanse landen, waar de slaven vandaan kwamen.

Figuur 2 Reconstructie van een ruim van een slavenschip in museum Kurá Hulanda - Willemstad - Curaçao [foto CvdK]